

BÁRDI ÁRPÁD

REFORMÁTUS INTÉZMÉNYEINK TERMÉSZETBEN MEGVALÓSULÓ TEVÉKENYSÉGEIRŐL

„Mert, ami benne láthatatlan, tudniillik az Ő örökkévaló hatalma és istensége, a világ teremtésétől fogva alkotásaiból megérthető és meglátható.” (Róm 1,20)

A természetben a teremtett világot annak teljességében, tökéletességében tapasztalhatjuk, ahogy Isten mindezt szép rendben megalkotta. A református iskola/keresztyén nevelés-oktatás alapfeladata, hogy ezt a szép rendet megláttassa diákjaival, és segítséget, iránymutatást adjon a szemlélődő gyermekeknek ehhez a rácsodálkozáshoz. Egész pontosan a Bibliában, Isten szavában közölt iránymutatásról van itt szó, nem valami panteista természetszeretetről. Mindvégig szem előtt tartva, hogy nem az alkotást – bármennyire is ámulatba ejtő vagy éppen tudományosan körülírt – hanem ennek Alkotóját illeti a tisztelet, imádat és dicséret mindezért.¹

A természetben való tanulás több mint a tananyagban (tantervben, alapprogramban) leírható tudáselemek összessége, ezen túl is tartalmaz új és spontán megismerhető elemeket és összefüggéseket. Mindezt a gyermeki kíváncsiságra alapozhatjuk, amelynek megtestesülését egyre divato-

sabb „korszerű pedagógiai módszereknek” nevezni.² A teremtett világ megismerése és felfedezése ezernyi apró csoda, amelynek soha nem érünk a végére. A természet világának komplex jelenségeivel szembesülő gyerekek kíváncsivá válnak, meg akarják érteni a működését, miközben magától értetődően kérdéseket fogalmaznak meg. Az életszerűen, egyszerűen megfogalmazott gyermeki kérdés nem erőltetett, s így a terepi tevékenységek során a tanári magyarázat helyett a kérdésekre alapozott párbeszéd kerül előtérbe. Az alá- és fölérendelő viszonyból egymás melletti, egymást kiegészítő viszony alakul, amely tényleges és valós tanulást eredményezhet minden résztvevő számára.³ Ugyanakkor lényeges az is, hogy a természetben zajló terepi oktatás-nevelés folyamatában használt oktatási-nevelési segédanyagok tartalmukban és megjelenésükben megfeleljenek a gyermekek fogalmi felkészültségének, nyelvi környezetének, korosztályukhoz igazítottan aktív és életközeli tevékenységeket tartalmazzanak.⁴

A JÓ ALAPOZÁS FONTOSSÁGÁRÓL... ÉS A VALÓS TANULÁSRÓL

A természettudományos oktatással-neveléssel kapcsolatban komoly elvárások fogalmazódnak meg napjainkban. Ezekre a kihívásokra – rendszer és egyéni szinten egyaránt – születnek is megoldási javaslatok, stratégiai tervek az oktatás minden érintettje felől: pedagógus, diák, hivatal, oktatáspolitikai, szülő, szolgáltató mindegyike látja, hogy a természettudományos oktatás terén valami céltévesztés tanúi vagyunk. Sokan ezért új tanterv, új tantárgy, új taneszköz, új iskola, új tankönyv, új külön óra, új oktatásszervezés, új oktatáspolitikai bevezetésétől remélik a megoldást. Bizonyára ezek megfontolás tárgyát kell, hogy képezzék, azonban jelen tanulmányban egy másik tényezőre kívánjuk felhívni a figyelmet. Az alapozás fontosságára. A későbbi – 10 év fölötti – természettudományos eredmények csak biztos alapokról indulhatnak, amelyhez nélkülözhetetlen a természet valós megismerése. A kisgyermekkel a természet valós megismeréséhez elsősorban nem a tankönyv – legyen az bármennyire interaktív vagy digitális – eszközrendszerével juthatunk el, hanem a terepen végzett tevékenységekkel: kirándulással, sétával, szabad játékkal, együttes felfedezéssel, erdei iskolával/óvodával. Ezért ezek használata a mindennapi pedagógiai gyakorlatban kulcskérdés; s ez a 4-10 éves korosztály vonatkozásban csakis valós, természetben szerzett tapasztalattól táplálkozhat. Sőt, ezen felül a református egyházi oktatás-nevelés vonatkozásában ezt a célt megelőzi egy teológiai cél, amelyet a „hit és a bibliai alapok” jelzővel

illetethetünk. Ahogy ezt a Magyarországi Református Egyház Köznevelési Intézményeinek Küldetésnyilatkozatában a következőképpen olvashatjuk:

„...Küldetése alapján a református intézmény olyan keresztyén közösség, ahol a fiatalokat úgy tanítják és nevelik, hogy ők a hit ajándékának elfogadására vezető ismeretek, élmények és tapasztalatok birtokába jussanak; egyre jobban megismerjék, hogy Kiben és miért hisznek, életük zsinórmértékének a Szentírást tartásuk, elfogadják református hitelveinket és hagyományainkat; tudják, hogy Istennek terve van az életükkel, és erre a Szentlélek teszi alkalmassá őket...”⁵

Ilyen ismeret, élmény és tapasztalás lehet az óvodás és kisiskolás gyermekek számára egy jó kirándulás vagy egy séta a természetben. S ez az élmény, közös felfedezés túlmúthat magán, hiszen rámutat annak Alkotójára, miközben csodálatot és hódolatot vált ki a résztvevőkből. Ennek lehet nagyszerű eszköze a természetben megvalósuló terepi oktatás-nevelés.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a református/keresztyén tradícióhoz való ragaszkodás önmagában nem járható út a természettudományok vonatkozásában sem, hanem sokkal inkább azt kell megvizsgálnunk, hogy a bibliai alapokon álló pedagógia – mert egy református más alapon nem is állhat, hiszen saját identitását veszti el más-különben – mennyiben tudja integrálni a természettudományos tartalmakat. Azokat a tartalmakat, amelyeket egyébiránt minden magyarországi intézményben tanítani kell. Kevés a tradíció, kevés az innovációhoz való kecsegtető vonzódás, sokkal inkább szükséges egy saját biztos kiindulási pont, tiszta védelem, az alapokhoz való ragaszkodás.⁶ E

tekintetben is szép példák és jó gyakorlatok sora áll időben mögöttünk, egyébiránt pedig messze előttünk a hazai protestáns/református oktatás-nevelés elmúlt évszázadaiból (Comenius Ámós János, Apáczai Csere János, Tessedik Sámuel, Karácsony Sándor). Jelen tanulmányunkhoz kapcsolódóan, napjaink hazai református gyakorlatának vonatkozásában ezekből két területet emelünk ki: a kurrens pedagógiai gyakorlatot uraló – a jórészt a humanisztikus emberképből táplálkozó – gyermekcentrikusság és a bibliai emberképből kiinduló oktatás-nevelés közti ambivalens viszonyt⁷; vala-

mint a mai kötelező természettudományos tartalmak és a bibliai világkép, jövőkép közt „tapintható feszültséget”. Mindkét területen komoly adósságai vannak a mai hazai református pedagógiai gyakorlatnak, és csak remélni tudjuk, hogy eleink bölcsességével tudjuk e feszültségeket oldani úgy, hogy ennek megoldása utódaink valós hasznát és Isten dicsőségét szolgálják. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy nem célunk és nem is tudjuk jelen tanulmányban e feszültségeket feloldani, azonban egy lehetséges megoldási út irányába teszünk javaslatot. A természettudomány és hit kapcsolatának megjelené-

sét vizsgáljuk a 4-10 éves gyermekek napi gyakorlatának vonatkozásban. Pontosabban feltérképezzük, hogy mit is jelent ma a természetben való tanulás, és hogyan használják ezt a gyakorlatuk során a református intézményeinkben dolgozó pedagógusok. Mindezek vonatkozásban a következő kérdések mentén kezdtük meg gondolkozásunkat:

Miért jó a természetben való tanulás? Mert a természet az igen jó, gyönyörkötető szép rend, Isten csodálatos munkája, a bibliai üzenet megértéséhez hasznos, vagy inkább egy tantárgy/tudáselem tartalmának elsajátítása miatt?

A természetben megvalósuló spontán megismerés, tapasztalatszerzés, játék, szabad tevékenységek mennyire jellemzik a hazai gyakorlatot?

A komplex természet a maga összefüggérendszerével kérdésekre ösztönöz: a „Mi ez?” kérdésétől eljuthatunk a „Ki alkotta mindezt?” kérdéséig: „Mi ez a növény? Mi a neve? Miért úgy hívják? Nekem miért fontos? Milyen más élőlénynek fontos, hogy van? Az egész ökoszisztémának miért fontos? Kicsoda alkothatta?”

Az óvodás és kisiskolás korosztályhoz elsősorban egészséges és valós érzékszervi tapasztaláson keresztül vihetjük ezt közel, ezért nélkülözhetetlen a tapintás, illatozás, fülelés, vizuális megfigyelés és a mozgás együttesének használata a természetben.

Mert a kisgyermeket elérő valódi élmény szül valódi kérdést, amely valódi aktivitást indukál. Ennek következménye lehet a valódi válasz egy valódi problémára, amely valódi érzékelésből fakad. Így valósulhat meg az a valódi tanulás, amelynek valóban van értelme a kisgyermek számára.

A KUTATÁS CÉLJA ÉS FOLYAMATA

A Református Tananyagfejlesztő Csoport és a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar, Gyermek-Természet Kapcsolat Kutatócsoportjának közös kutatásában 24 kérdés segítségével igyekeztünk feltárni a Kárpát-medencében működő református intézmények természetben megvalósuló terepi oktatás-nevelés gyakorlatát.⁸ Kutatásunk két fő területre irányult:

1. Természetben/természetes környezetben való lét (oktatás-nevelés) gyakorlata
2. A bibliai értékrend/keresztyén pedagógia/református többlet megjelenése a terepi oktatás-nevelésben.

A kerdoivem.hu oldalon⁹ közzétett kérdéssor online kitöltésére 2018. október 1. és november 1. között volt lehetőség. Első hullámban a református intézményvezetőknek címzett kitöltésre buzdító levelet a Református Pedagógiai Intézet és az MRE Zsinati Iroda Oktatásügyi Iroda közreműködésével juttattuk el. Második hullámban ezt követte az egyházkerületi oktatásügyi előadóknak címzett felkérő levél, valamint az MRE honlapján elérhető oktatási intézményrendszer¹⁰ címlistája alapján elérhető intézmények szisztematikus megkeresése. A kitöltési időszak egészében – a kutatásban résztvevők – saját személyes református ismertségi körüket is megkeresték a kérdőív kitöltésére való buzdítás érdekében. Mindezek eredményeként a kérdőívet 276 fő (ebből 22 fő határon túli) töltötte ki. Ami megközelítőleg a teljes célcsoport – református intézményben dolgozó 4-10 évesek oktatásával-nevelésével foglalkozó – 10 %-a körül valószínűsíthető.¹¹ A kitöl-

tésben nagyobb hajlandóságot mutatott a kevésbé fiatal korosztály, lévén a kitöltők 70%-a 40 év feletti. Földrajzilag a Tiszántúl református intézményeiben dolgozók voltak a legaktívabbak, akik a kitöltők 56%-át adták, illetve város-vidék vonatkozásában egyértelműen a városi intézményekben dolgozók túlsúlya (213 fő) volt a jellemző. A 276 kitöltőből 59 fő óvodában és 208 fő iskolában dolgozó pedagógus volt. Összességében a célcsoport vonatkozásában lanyha kitöltési hajlandóságot¹² és nem reprezentatív eredményeket diagnosztizálhattunk. Ezek a tények részben érthetőek, valamint ebből következően kutatói alázatra sarkallták a kutatásban résztvevőket a levonható következtetések vonatkozásában.¹³ Bár e két tény jelentősen szűkíti a következtetések erejét, azonban folyamatok és jelenségek megvilágítására és figyelemfelhívásra – a nem reprezentatív minta ellenére – jó lehetőséget kínálnak. A kérdőívre érkezett adatokból statisztikai adatelemzést végeztünk, a különböző változók között felfedezhető szignifikanciák és egyéb statisztikailag igazolható összefüggések kiderítése érdekében. A következőkben a főbb eredmények bemutatása mellett, az ezekből levonható következtetések, illetve a továbblépés lehetőségeinek megfogalmazására teszünk kísérletet.

TERMÉSZETES, HOGY A TERMÉSZETBE MEGYÜNK A GYEREKEKKEL... CSAK KEVESEET

Kirándulás, séta a szomszédos természetes/természetközeli helyszínre, szünidőben megvalósuló tábor, erdei iskola/erdei óvoda, természetvédelmi akcióban való tevékeny részvétel (pl. békamentés) a terepi oktatás-nevelés intézményekben megjelenő lehetséges formái. A hazai teremcentrikus bentli tevékenységformák mellett a kérdőívet kitöltő pedagógusok töredéke gyakorolja ezeket rendszeresen. S így a tanulás-szervezés speciális, komplex, a gyermekek életkori sajátosságaihoz és igényeihez igazodó kinti, terepi tevékenységek kevésbé jellemzőek a magyar református óvodákban és iskolákban. A kötelező idősávban megvalósuló kirándulás, séta a leggyakoribb, amely tevékenység egyértelműen az óvodáskorosztályban jellemző inkább (1. ábra). Piaclátogatás, séta a közeli parkban vagy egyéb természetközeli helyszínen. Míg az erdei iskola/óvoda, a madarász ovi/suli mely terepi tevékenységek hosszabb időtávot felölelő, többnapos formák – bár jellemzően pedagógiailag jobban tervezettek és módszertanilag kidolgozottabbak – mégis a legkevésbé jellemző tevékenységformák a jelen felmérésében résztvevő pedagógusok gyakorlatában. E tevékenységek vonatkozásában a kutatás további érdekessége is rámutatott: miszerint ezek nem a faluban, hanem a fővárosban szignifikánsan inkább jellemző tanulás-szervezési formák.¹⁴ Valamint a pedagógustársadalom (jelen kutatás vonatkozásában) életkori eloszlásában egyértelműen az idősebb korosztály jellemzője, hogy rendszeresen használja ezeket a terepi

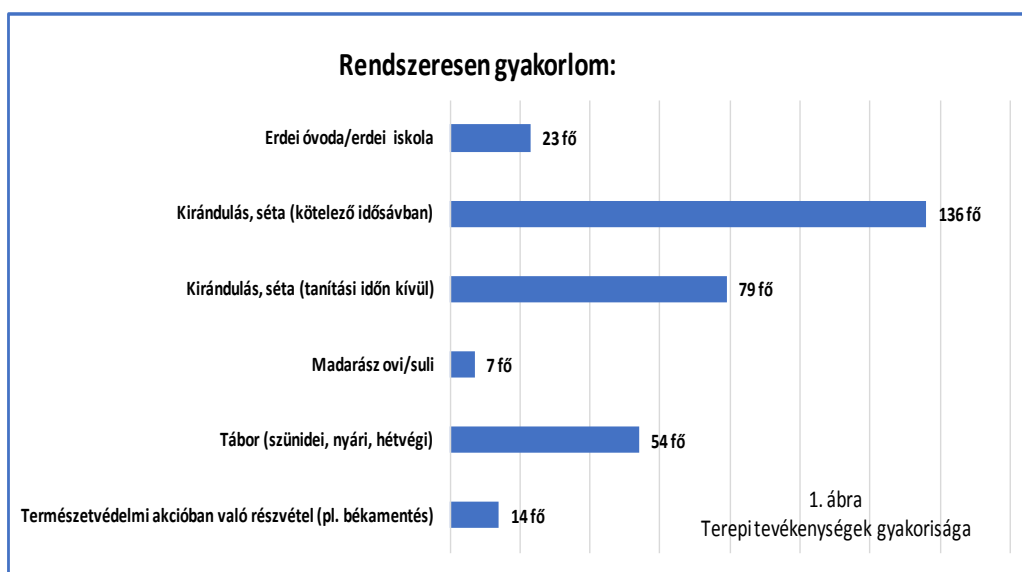
oktatás-nevelési formákat. A fiatalabb, 20-39 évesek rendszeres terepi oktatás-nevelés gyakorlata kevésbé alakult ki, mint idősebb kollégáiknál.¹⁵

TERMÉSZETESEN ELHÍVATOTTAN... KÍSÉRNI VAGY VEZETNI A CSOPORTOT A TERMÉSZETBEN...

Általánosságban minden pedagógus – és nem pedagógus is – egyetért abban, hogy a kisgyermeknek jó és egészséges dolog a szabad levegőn való tartózkodás, azonban ez a konkrétumok szintjén már nem ennyire egyértelmű. Ez a következő érzésekben nyilvánul meg: Miért pont én vigyem ki őket? Pont most, amikor ilyen idő van? Macerás és időigényes dolog felöltöztetni most őket. Lemaradok a tananyaggal, ha most kimegyünk. Vannak nálam sokkal szakavatottabb kollégák, mint én erre. Az, hogy mennyire elhivatottak a kinti

terepi programok szervezésében és kivitelezésében a megkérdezett református intézményekben dolgozó pedagógusok, a következőkben foglalható össze. A terepi tevékenységek iránti elhivatottság ereje összefügg a pedagógusok végzettségével (a természettudományos/környezeti nevelői végzettséggel), s a gyakorlatorientált továbbképzéseken való részvétellel.¹⁶ Ugyanakkor ez az elhivatottság jóval gyengébb az iskolában dolgozók körében, mint az óvodában dolgozók között. Talán az intézményi elvárások miatt való terepi program-szervezés (mert az helyi szinten elvárt) inkább jellemzi az iskolát, mint a hétköznapi pedagógiai tevékenységbe a kinti sétát, kirándulást szervezesebben és természetesebben beillesztő óvodát.

A kutatásban arra is választ próbáltunk kapni, hogy kinek a feladata a gyermekcsoport vezetése a terepi programok során, pontosabban hogyan állnak ehhez az óvodában és az iskolában dolgozó kollégák. A

felmérésben résztvevők azon része körében, akik rendszeresen viszik csoportjaikat a természetbe, egyértelműen inkább jellemzőbb hozzáállás a kísérés, mint a vezetés. A természetben csoportjával megjelenő pedagógusok közül csupán minden negyedik jelölte határozottan, hogy ő vezeti a terepi tevékenységet és nem pusztán kísérőként van jelen. Ennek okát nyílt kérdésben igyekeztünk feltárni (2. ábra). A szakmai bizonytalanság és alkalmatlanság érzése a fő ok, amely miatt csak kevesen vállalkoznak a terepi körülmények közötti csoportvezetésre. És jóval kevesebben érzékelik a közös felelősség erejét vagy éppen a kisgyermek érzelmi biztonságának meghatározó fontosságát a terepi tevékenységek során. Érdekes, hogy a kistelepülésekről nyilatkozó pedagógusok még bizonytalanabbak a természetben való terepi vezetésben, mindössze 14%-uk nyilatkozott arról, hogy ő a vezető. További érdekesség a határon túli kitöltők sokkal természetesebb hozzáállása ehhez a kérdéshez: közülük minden második terepi tevékenységet szervező peda-

gógus nem csupán kísérője, hanem lelkes vezetője ezeknek a kirándulásoknak.

VALÓBAN HASZNOS DOLOG A TEREPI TEVÉKENYSÉG... DE MIÉRT IS?

Az, hogy jó az óvodás és kisiskolás gyermeknek, ha természetben tölt időt, mindenki számára világos. Azonban abban már alaposan megoszlanak a vélemények, hogy miért jó ez a gyermeknek. Erre a kérdőívben nyílt, opcionális kérdéssel igyekeztünk választ kapni (ld. ábra). Egyértelműen a tanulás, tudás- és ismeretbővítés közvetlen tapasztaláson keresztüli megvalósulása a legfőbb indok a válaszadók szerint. Továbbá hasznosnak tartják még a gyermekeknek a természetben szervezett tevékenységeket, mert lehetőséget adnak a teremtett világra való rácsodálkozásra, a természet szépségének megtapasztalására és a természetvédelem fontosságának megértésére. Ugyanakkor a válaszadók csupán szűk rétege említette a természetben

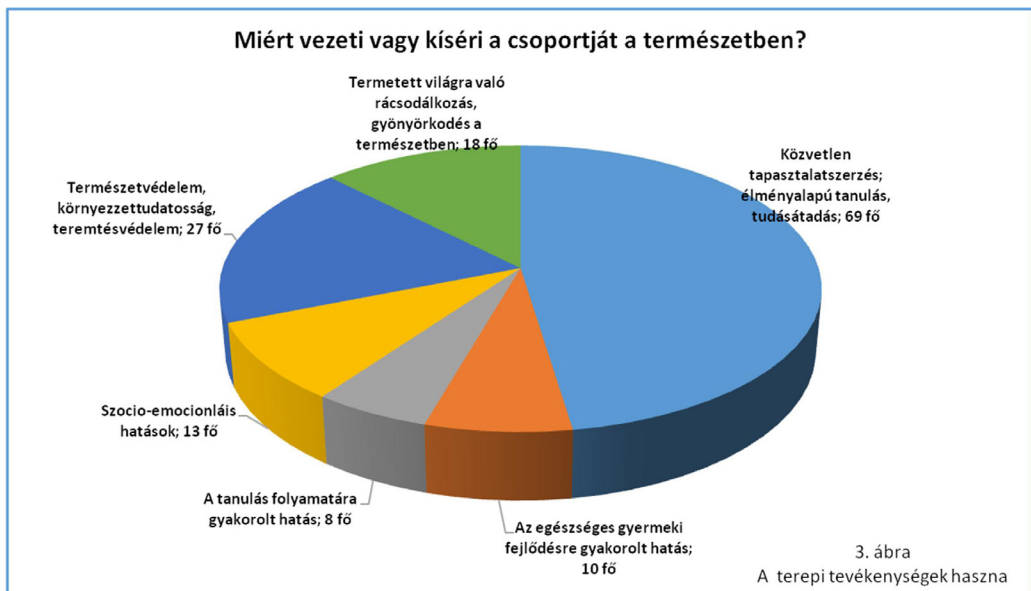

való gyermeki tevékenységek pozitív hozadékaként az egészséges gyermeki fejlődésre, a tanulás folyamatára vagy éppen a szocio-emocionális fejlődésre gyakorolt hatásokat (3. ábra). Ezekben az indoklásokban közvetlenül felszínre került a lexikális tudásátadás, az ismeretbővítés és tanulás fontosságának túlhangsúlyozása a terepi körülmények vonatkozásában is. Miközben a természetben szervezett tevékenységek haszna elsősorban nem ezekben áll a 4-10 évesek tekintetében. Hanem sokkal inkább abban, hogy egy óvodás, kisiskolás gyermek egészséges testi-lelki egyéni és közösségi fejlődését a természetben végzett terepi tevékenységek nagymértékben segíthetik.¹⁷

Ennek hangsúlyozása és az ebben való jó gyakorlatok kidolgozása és átadása a vizsgált pedagógus célcsoport – és valószínűsíthetően azon túl is – vonatkozásában feltétlenül kívánt folyamat.

VÁLTOZÁSBAN... CSÖKKENÉSBEN... LEHETŐSÉGEK ÉS AZ ELVÁRÁSOK BŰVÖLETÉBEN...

Az elmúlt évtizedben soha nem látott mértékben fejlődött a hazai terepi infrastruktúra, és az ezt segítő szolgáltatások egyre bővülő kínálatával találkozhatunk a természetben. Kilátók, turistautak, tanösvények, bemutató központok, erdei iskolák, egyéb ökoturisztikai és közjóléti beruházások segítik és csalogtatják a kisgyermeket (is) a természetben való időtöltésre.¹⁸ Vajon a lehetőségek bővülése magával hozta a gyermekcsoportok tömeges megjelenését? Ezzel összefüggésben felmérésünkben arra a kérdésre, hogy hogyan változott az elmúlt évtizedben a gyermekekkel szabadban töltött idő hossza, a megkérdezett pedagógusok véleménye alapján egyértelmű választ kaptunk:

csökkent. Ugyanakkor ez a „természetben töltött idő csökkenés” az óvodáskorosztály vonatkozásában már kevésbé jellemző. Valószínűsíthetően az óvoda életébe sokkal szervezettebben és életszerűbben illeszthető egy kinti séta vagy kirándulás, mint a túlszabályozott iskolai tevékenység-halmazba. Különösen érdekes – és prognosztizálható – eredményt hozott ennek okáról való gondolkodás feltérképezése, amire a kérdőívben opcionális nyílt kérdésében igyekeztünk választ kapni. A válaszadók elsöprő többsége szerint ennek oka az iskolai túlterheltségben, az óraszámok és a követelmények növekedésében van:

„A tananyag mennyisége, a rengeteg óra a gyerekeknek, a sok délutáni elfoglaltság mind-mind nehezíti azt...”

„Nagyon sok a tanítási óra, ezeken felül vannak a szakkörök és a zeneiskola, hangszer-tanulás. Nagyon leterheltek a gyerekek.”

„Egyre több a tanulmányi versenyek száma, melyre nem lehet tanulási órák alatt felkészülni”

„Mivel növekedett a szakkörök, önképzők, tehetséggondozó foglalkozások száma, így a gyerekekkel udvaron, szabadidős tevékenységgel tölthető időkeret jelentősen lecsökkent.”¹⁹

A TEREPI TEVÉKENYSÉGEK ÉS A REFORMÁTUS/KERESZTYÉN TÖBBLET ÖSSZEFÜGGÉSEI

Kutatásunk másik fő fókusza volt a keresztyén többlet és a természetben megvalósuló tevékenységek összefüggéseinek feltárása. A Biblián alapuló világból és

emberképből következő természetfelfogásban egyértelmű többlet és sajátos hozzáállás fogalmazható meg, amelynek megjelenését joggal feltételezhetnénk az egyházi intézmények falai között és azon kívül is. Ez a sajátos többlet azonban, a természettudományok és a hit témakörének mindmáig érezhető szétválasztási kényszeréből adódóan, rendkívül gyengén és ambivalens módon jelenik meg az egyházi intézményekben (is).²⁰

A kitöltők templomba járási szokásaira, az egyházi közösségben végzett önkéntes tevékenységére kérdeztünk rá. Valamint arra, hogy a pedagógusok terepi programjaihoz hogyan kapcsolódik a keresztyén értékrend. A kapott válaszok alapján érdekes összefüggést tapasztalhatunk a terepi programok iránti elkötelezettség és a keresztyén hit gyakorlásának tevékenységei között. Pontosabban, aki magát rendszeres templomba járónak tartja, az szignifikánsan magasabb arányban viszi a gyerekeket rendszeresen kirándulni és sétálni (63% vs 54%). Az önkéntes szolgálat is pozitívan hat erre a kategóriára, magasabb arányban említették azok, akik vállalnak ilyen szolgálatot. Ez érthető is, hiszen azok, akik hétvége, nyaranta rendszeresen részt vesznek gyülekezeti programokon, táborokban, gyermeknapokon – amelyek gyakran szerveződnek természeti környezetben – gyakorlottabbá is válnak a természetben zajló gyermekekkel való foglalkozásokban is. A megkérdezettek terepi programjainak és a keresztyén értékrend összekapcsolódásának gyakorlatára adott válaszokból is érdekes eredmények születtek.²¹ Általános (nem konkrét), hozzáállást tükröző véleménye szinte minden válaszadónak volt e

témában: „a teremtett világért való felelősség hangsúlyozása”(61%)²²; „Minden, amit Isten alkotott, igen jó élményének átélése a természetben” (59%); „természeti jelenség és a bibliai üzenet összekapcsolása”(54%). Azonban az általánosan túl, valós tevékenységről már jócskán megoszlanak a gyakorlati beszámolók. A természetben megvalósuló terepi programok során konkrét tevékenységek leginkább az „éneklés – egyházi éneket éneklünk” (59%), „imádkozás” (44%), „áhitat tartása” (42%), a természetben a jellemző; míg a „Biblia olvasása” (22%), „aranyige szemléltetés” (11%), „helyi egyházhoz köthető szolgáltatás igénybe vétele” (13%) alig valósul meg.

A kérdőív végén kíváncsiak voltunk arra is, hogy a kitöltő pedagógusoknak van-e olyan a keresztyén/református arculatot megjelenítő terepi oktatási-nevelési gyakorlata, amelyet szívesen megosztana másokkal is. Mindössze négy ilyen jelzést kaptunk, s közülük csupán egy olyat, aki ezt a gyakorlatát szívesen meg is osztaná. Az iskolai táboroztatás és a szelektív hulladékgyűjtés gyakorlatának összekapcsolásán túl két kiemelésre érdemes választ kaptunk.

„Sajnos konkrét terepi oktatási-nevelési gyakorlata nincs az intézménynek. A 2018-2019-es tanévtől azonban a hitéleti és az ÖKO munkacsoport szorosabbá kívánja fűzni a szálakat és reméljük, hogy a mi intézményünkben is meghonosodik ez a fajta fontos és pozitív szemlélet.”

„Nagyon hasznosnak tartom a tanévet lezáró egyhetes bibliatáborunkat, amire a gyerekek önkéntesen jelentkezhetnek. Magyarország egy-egy kistáját járjuk be, megismerjük a választott környék épített és természeti értékeit. A hetes alkalomnak van

kiválasztott bibliai áhitat témája is, amit mindig az adott táborhelyhez illően választunk ki. Pl: a Bükkben - hegyek a Bibliában; a Tisza-tónál: madarak a Bibliában; a Velencei-hegységben: kövek a Bibliában; az Iglauer parki szálláskor: fák a Bibliában; a Balatonnál: halak a Bibliában;

Mohács és Szigetvár környékén: harcok, fegyverek a Bibliában”²³

HATÁRON TÚL... A KÁRPÁTOK KOSZORÚJÁBAN... TERMÉSZETESEN

Bár nem sikerült sok adatot szereznünk a Kárpát-medence határon túli református intézményeiben dolgozó kollégáktól²⁴, mégis a tőlük érkezett kérdőívek eredményei rendkívül fontos jelenségekre világítanak rá és szerves részét képezik a kutatás egészének. A határon túli pedagógusok – Erdélyből, Felvidékről és Délvidékről – másik ország oktatási rendszerében dolgoznak, így kicsit – néha nagyon – másként látják a kutatás fókuszát képező jelenségeket. Egészen más szituáció ott egy magyar református intézmény tagjaként a hit és a terepi oktatás-nevelés összekapcsolódásának kérdésköréről nyilatkozni, ahol a keresztyén/magyar református tartalom más motivációval bír, mint Magyarországon. Jellemzően nem táblacserés és átvett intézményekről van szó, hanem sokkal inkább a helyi református egyház helyi, társadalmi szerepvállalásáról, amelyben a keresztyén misszió erőteljesebben megjelenik.

Igen érdekes, hogy a határ másik oldalán a pedagógusok sokkal magabiztosabbak és természetesebbek a terepi tevékenység vezetése terén. Pozitívabb hozzáállás jellem-

zi őket: nem érzik olyan mértékben, hogy csökkent volna a természetben töltött idő, a terepi oktatás-nevelés előnyeit viszont igen. Minden második határon túli úgy nyilatkozott, hogy ő vezeti a természetben a terepi programot, valamint a többségük úgy látja, hogy az elmúlt években nőtt a gyermekekkel a természetben töltött idő. Inkább a lehetőségeket, a felszabadultságot látják a terepi programokban, mint az – hazai nyilatkozatokat annyira jellemző – áhított kinti tevékenység és a túlterheltség, tananyag- és óraszám-növekedés között húzóódó feszültséget.

„Az évek során nagymértékben változott a tanterv, s ezen belül jobban megengedett a tanító saját elképzeléseinek megvalósítása.”

„lehetőség nyílt átlépni az iskolakapun, felismertem a változatos tanulási helyszín előnyeit”

„a szülők is többet segítenek a szervezésben, nyitottabbak e tény iránt”

„Minden séta, kirándulás alkalmával a tanító valódi kincsvadászatra viszi a tanítványokat, ez kihagyhatatlan lehetőség.”²⁵

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk azt is, hogy a természetben zajló terepi oktatás-nevelés gyakorlati megvalósulását is szolgáló hálózatok, szervezetek magyarországi létét hiányolják és áhítják a határon túli kollégák:

„Jó lenne Romániában is bevezetni legalább néhányat ezekből. Pl. Zöld iskola”²⁶

Hasonlóan éles a különbség a kutatás

második fókuszát illetően. A határon túli református intézményben dolgozó, nyilatkozó pedagógusok lényegesen természetesebb élik meg a mindennapi gyakorlatuk során a hit és természet kapcsolatának egymást kiegészítő jellegét. Terepi tevékenységeik során kevésbé jellemző a témához való általánosságot tükröző hozzáállás (természetvédelem, környezettudatosság, teremtésvédelem). A magyarországi kollégákhoz hasonlóan kevesen olvasnak Bibliát a természetben, viszont nagyon jellemző rájuk is az egyházi énekek éneklése terepi körülmények között is. Míg sokkal jellemzőbbek a keresztyén hithez kapcsolódó konkrét tevékenységek: a természetben jellemzőbben imádkoznak vagy éppen szemléltetnek aranyigét a gyermekeknek. A válaszadók világosan megfogalmazták a keresztyén tartalom és a természettudományos tartalom harmonikus, egymást kiegészítő egységének, a természetben zajló terepi tevékenységekben megvalósítható gyakorlati útját.

„Bármilyen iskolába járó gyermek számára szükséges lenne, hogy minél közvetlenebb módon ismerje meg az őt körülvevő világot. A Református Kollégiumba járó gyerekek számára a természet apró és nagyobb csodáinak megismerése még közelebbi istenélményt jelenthetne, rácsodálkozást Istenünk végtelen hatalmára, nagyságára, kreativitására, tudására, s még sorolhatnám, amivel megteremtette a minket körülvevő világot, benne az összes élőlényvel.”

„Minél közelebből megismeri a természetet, annál könnyebben érti meg a természethez kapcsolódó bibliai történeteket, példázatokat. Lásd: Teremtés, a Kősziklára épített ház, A szőlőmunkás...”²⁷

ÖSSZEZÉS, JAVASLATOK:

A kutatási eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy a terepi oktatás-nevelés gyakorlata a vizsgált kárpát-medencei református intézmények vonatkozásában, a 4-10 évesek oktatásával és nevelésével – jelen kérdőívben nyilatkozó – foglalkozó pedagógusok beszámolói szerint sokszínű és jelentős bizonytalansággal terhelt. Fontos, az igen jellemző lexikális ismeretátadás és tanulás központú szemlélet mellett annak hangsúlyozása, hogy az egészséges testi-lelki egyéni és közösségi fejlődést a természetben végzett terepi tevékenységek nagymértékben segíthetik. A sokszínűség mellett fontos összefüggés, hogy a természetben megvalósuló terepi programok inkább jellemzik az idősebb korosztályt, valamint a keresztyén hitüket rendszeresen gyakorló pedagógusokat. A 40 évnél fiatalabbak körében kevésbé alakult ki ez a gyakorlat, pedig ők – elvileg – már a korszerű pedagógiai módszerek egész tárházát is tanulhatták és megismerhették képzésük során. Akik magukat rendszeres templomba járóknak tartják, vagy gyakrabban vállalnak gyülekezeti szolgálatot (önkéntes tevékenységet a helyi egyházban) azok magasabb arányban viszik a gyerekeket rendszeresen kirándulni és sétálni természetbe. Tehát a hit gyakorlásának és a terepi tevékenységek gyakorlatának összekapcsolódása egy ígéretes útja lehet a további vizsgálódásoknak. Ami testet ölthet további kutatásban, oktatási segédanyagok fejlesztésében, valódi magyar református/keresztyén arculattal bíró terepi továbbképzések kidolgozásában, vagy éppen a természetben megvalósuló programok és

a keresztyén identitás erősítésében. Mindezek alapján a következő javaslatokat tesszük:

A terepi oktatás-nevelési formák erősítésére szorúlnak intézményeinkben.

Szükséges a fiatal pedagógusok (és jelöltek) ilyen irányú szakmai, gyakorlati képzése.

A bibliai értékrend és a természetben megvalósuló terepi nevelés-oktatás kapcsolatának erősítése nagy lehetőségeket rejt.

Mind a terepi programok gyakorlata, mind a hit és a természetben megvalósuló tevékenységek összekapcsolódása tekintetében van mit tanulnunk egymástól a Kárpát-medencében határon innen és túl.

¹ Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. 1. fejezet: A teremő Isten megismeréséről. Ford. Ceglédi Sándor és Rábold Gusztáv. Budapest: Református Egyház Zsinati Iroda. 1995.

² komplex tanulásszervezés, felfedezései tanulás, kutatásalapú tanulás, valós környezeti tanulás, problémamegoldó gondolkodás fejlesztése...stb.

³ Karácsony Sándor: *Magyar nevelés*, Pécel, Csókmei Kör, 1993.

⁴ Míg a tanösvénytáblák természetben elhelyezett „könyvként” való használata kevésbé tölti be ezt a funkciót.

⁵ Részlet a Magyarországi Református Egyház Köznevelési Intézményrendszer-fejlesztési Stratégiája részeként 2018. november 21-22-i Zsinati ülésén elfogadott Magyarországi Református Egyház Köznevelési Intézményeinek Küldetésnyilatkozatából. Az alálhúzással témánk szempontjából fontosnak ítélt szövegelemeket jelöltük.

⁶ Simonfi Zsuzsanna: A keresztyén nevelés szempontjai a református tananyagfejlesztés számára, *Magyar Református Nevelés*, 2018/1, 5-12.

⁷ Pálhegyi Ferenc: Van-e keresztyén pedagógia?, *Új Pedagógiai Szemle*, 48. évf., 1998/12., 16-22.

⁸ A kutatás eredményéről a 2018. november 16-17-én Miskolcon megrendezett „A bibliai integráció a természettudományos oktatásban” című konferencián számoltunk be. A rendezvény programja és előadásai az alábbi linken érhetők el: <http://reformatus.hu/mutat/15879/> (Utolsó letöltés: 2019.09.04.)

⁹ <http://www.kerdoivem.hu/kerdoiv/1006389247/> (Utolsó letöltés: 2019.09.04.)

¹⁰ <http://reformatus.hu/oktatunk/> (Utolsó letöltés: 2019.09.04.)

¹¹ Sajnos a kárpát-medencei református intézményekben a 4-10 évesek oktatásával-nevelésével foglalkozó pedagógusok pontos létszámára vonatkozólag csak megközelítő becslés áll rendelkezésünkre, amelyet a 2300 fő körül valószínűsíthetünk.

¹² Izgalmas és kutatás-módszertanilag is releváns kérdés napjaink hazai pedagógustársadalmának kérdőívkitöltésre való buzdtásának hatékonysága. Az elmúlt években igencsak megszorodtak az oktatást-nevelést jobbítani kívánó kezdeményezések, amelyek jórésze pályázati forrásból önmagában véve hasznos cél érdekében igyekszik statisztikailag használható információhoz jutni. Azonban ennek a sok jó szándéknak gyors egymásutánisága amikor találkozik a gyakorlatban tapasztalható mindennapi pedagógiai tehetetlenség érzésével, érthető módon vált ki a célcsoport pedagógusból alacsony fokú pozitív érzelmi bevonódást és együttműködési hajlandóságot.

¹³ Így a jelen kutatásból levont következtetések csupán e minta vonatkozásában nevezhetők helytállónak.

¹⁴ A kérdőív 12. kérdésére adott válaszok alapján a városi intézményekre inkább jellemző az erdei óvoda/erdei iskola (47%) és a madarász ovi/suli szervezése (28%), mint a vidéki intézményekre (erdei iskola/óvoda 12%; madarász ovi/suli 4%).

- ¹⁵ Ennek okát a pedagógusképzés gyakorlati tevékenységrepertoárjában is lehet valószínűsíthetően keresni, amelyben szigetesen jelennek meg csupán ezek a terepi oktatási-nevelési, komplex tanulásszervezési formák.
- ¹⁶ Meg kell jegyeznünk, hogy a válaszadók 85%-a nem vett részt semmiféle terepi továbbképzésen.
- ¹⁷ *Nature can improve health and wellbeing* (2016.10.27). Retrieved January 23, 2018, from Children and Nature Network Website: https://www.childrenandnature.org/wp-content/uploads/2017/07/CNN_NatureImprove_16-10-27_O_newlogo.pdf (Utolsó letöltés: 2019.09.04.)
- ¹⁸ Ugyanakkor fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy ezen – jórészt pályázati – forrásból megvalósuló beruházások fenntartására és működtetésére már alig-alig akad forrás, s így sajnos a kiváló fejlesztések a pályázati idő eltelte után az amortizáció (esetlegesen emberi vandalizmus asszisztenciájával) áldozatává válnak. Különösen igaz ez a kisgyermekek vonatkozásában, hiszen a nekik készült létesítmények gyakran humán erőforrás megvonás miatt egyszerűen nincsenek kihasználva: így találkoztunk lezárt játszóterekkel, nem használt terepi eszközökkel, bezárt barlangokkal...stb, amelyek ott vannak ugyan, csak éppen a gyermekek nem tudják használni őket.
- ¹⁹ Néhány példa a válaszadók indoklásaiból a kérdőív nyolcadik kérdése alapján: „*Ennek a változásnak Ön szerint mi az oka?*”
- ²⁰ Ennek tisztázására még jelentős kísérlet sem történt az újrainduló egyházi oktatás elmúlt 25 esztendejében. Jelen tanulmányunkban nem is erre teszünk kísérletet, lévén nem ez a célunk, azonban ennek hiányára ráirányítjuk a figyelmet.
- ²¹ A 21. kérdésnél előre adott válaszkategóriák közül választhattak a kitöltők: „*Miben nyilvánul meg az Ön természetbeni programjában a keresztyén értékrend és a természetben folyó terepi oktatás-nevelés összekapcsolódása? (több válasz lehetséges)*”
- ²² A zárójelben lévő százalékos számok az adott kategóriát bejelölő pedagógusok arányszáma a teljes (276 fős) mintából.
- ²³ Részlet a kérdőív 22. kérdésére adott válaszai közül.
- ²⁴ 22 fő töltötte ki a határon túli kárpát-medencei református intézményekből a kérdőívet, sajnos Kárpátaljáról nem érkezett eredmény. Ugyanakkor fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a határon túli református intézmények szervezetbe tömörülése még gyerekcipőben jár, lévén saját szakmai – pedagógiai – szervezeteik egy-egy fő elhivatott tevékenységében öltenek testet. Talán pont ez az oka az ott tapasztalható természetességnek és motiváltságnak?
- ²⁵ Néhány példa a határon túli válaszadók indoklásaiból a kérdőív nyolcadik kérdése alapján: „*Ennek a változásnak Ön szerint mi az oka?*”
- ²⁶ Részlet a kérdőív 23. kérdésére adott válaszai közül.
- ²⁷ Részlet a kérdőív 23. kérdésére adott válaszai közül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Nature can improve health and wellbeing* (2016.10.27). Retrieved January 23, 2018, from Children and Nature Network Website: https://www.childrenandnature.org/wp-content/uploads/2017/07/CNN_NatureImprove_16-10-27_O_newlogo.pdf (Utolsó letöltés: 2019.09.04.)
- Karácsony Sándor: *Magyar nevelés*, Pécel, Csökmei Kör, 1993.
- Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. 1. fejezet: A teremő Isten megismeréséről. Ford. Ceglédi Sándor és Rábold Gusztáv. Budapest: Református Egyház Zsinati Iroda. 1995.
- Pálhegyi Ferenc: Van-e keresztyén pedagógia?, *Új Pedagógiai Szemle*, 48. évf., 1998/12., 16-22.
- Simonfi Zsuzsanna: A keresztyén nevelés szempontjai a református tananyagfejlesztés számára, *Magyar Református Nevelés*, 2018/1, 5-12.